

INIMÕIGUSTE KADU: Inimõiguste Instituudi juht **Vootele Hansen** sukeldub sajanditagusesse maailma, mis Eestitki tugevalt puudutas, ning joonistab kaardi, mil moel rahvahulkadelt nende põhiõigused ära võeti.

Oktoobrirevolutsioon

Oktoobrirevolutsioon pani aluse põhiõiguste kahetisele mõistmisele. On olemas üldised inimõigused ja siis veel teised ning nende propageerijate arvates hoopis olulisemad õigused. Kasutan mõisteid põhi- ja inimõigused sünonüümina, nii nagu möödunud sajandi esimesel poolel kombeks oli. Ka neid üldisi inimõigusi tuleb mõista uue, kommunistliku ühiskonna rajamise võtmes ja nende kehtimine on tingimuslik – kas aitavad kaasa või ei. Nõukogude Liit jäi erapooletuks 1948. aastal ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmisel.

Proletariaadi diktatuur

Kas taoline suhtumine põhines enamlaste õpetusel või praktilisel vajadusel hoida võimu? Arvan, et teoorial, kuid tegelikud sammud tulenesid võimu hoidmise vajadusest.

Nõukogude valitsus võttis esimestel kuudel vastu rea dekreete: maadekreet, rahudekreet, ajakirjandusvabaduse kaotamise ja saladiplomaatia kaotamise dekreet, kaheksatunnise tööpäeva ja pankade natsionaliseerimise dekreet; Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon, dekreedid seisuste kaotamisest, töölikontrolist, kohtutest, tšekaa moodustamisest, abielulahutusest, tsiviilabielust, lastest ja perekonnaseisuregistrist.

Mõned neist, näiteks ajakirjandusvabaduse kaotamine, olid lubaduse kohaselt ajutised, kuid kestsid nõukogude korra lõpuni.

Leidis aset perekonna muutmine lõpuni partei eesmärgiks – nii oli NLKP programmis kirjas: “Perekonnasuhted vabanevad lõplikult materiaalsetest kaalutlustest ning rajatakse tervenisti vastastikusele armastusele ja sõprusele.” Tavakeeles öelduna tähendab see ülalpidamiskohustuse kadumist ning laste riigipoolset kasvatust, mis on iga totalitaarse riigi unistus.

Seisused kaotati, kuid see ei tähendanud kõigi võrdsust seaduse ees. Mitmel inimrühmal ei olnud enam poliitilisi õigusi ja ka neil, kes selle said, muutus see petukaubaks. Erinevused inimeste maksustamisel ja sotsiaalkaitstes kehtisid Nõukogude Liidu lõpuni. Esialgu oli vahetegemist tähistavaks märksõnaks “proletariaadi diktatuur”.

Hääleõigusest ilma

Eestimaa Kubermangu Teataja avaldas 2. novembril 1917 (kuupäevad kuni jaanuari 1918 lõpuni Juliuse kalendri järgi, 14. veebruarist 1918 Gregoriuse kalendri järgi) Eesti Nõukogude Täidesaatva Komitee juures oleva Sõja-Revolutsioonikomitee komissari **Viktor Kingissepa** 27. oktoobri käsukirja võimu ülevõtmise kohta ning maatameeste ja väikemaapidajate vallanõukogu ajutise määruse. Nõukogu valijateks olid palgatööliselised ja teenijad, väikemaapidajad ja käsitöölised, kes palgatööd ei tarvitanud. Nõukogud omakorda saatsid esindajad nõukogude täidesaatvasse komiteesse.

Kubermangu Teataja asendati Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu häälekandja Eesti Teatajaga ja selle 1917. aasta lõpu ning 1918. aasta alguse numbrites oli läbivaks teemaks maakonna ja valla tööraha nõukogude (endiste maatameeste ja väikemaapidajate nõukogud) valimiste läbiviimine, kuid üldist valimisõigust ei olnud endiselt.

Mitme elukutse pidajate hääleõigusest ilmajäämine ilmnes ka sovhooside (nõukogude majandite) moodustamisel. Valla töörahanõukogu asemik pidi Eesti Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee juhatuskirja kohaselt mõisates kokku kutsuma tööliste koosoleku, kus jäeti hääleõiguseeta mõisateenijad, kes “mõisapidaja

Nii antakse teada, et kaubahärrad, sahkerdajad, hallid parunid, majapremehed, rahvakurnajad valmistuvad nõukogude võimule surmahoopi andma.

ehk valitseja isiklikes teenistuses olid” – kokad, teenijad, kutsar jne.

Jaanuari lehtedes arutati võimaluse üle kaasata nõukogude valimistel ka posti ja telegraafi teenistujad, võib-olla kunagi ka linna väikekodanlus, kuid selleks pidid nad omaks võtma pahempoolseid vaated.

Olulisem kui hääleõiguse kaotus oli järgnevatel aastatel kodusõjas oleval Venemaal toidukaartidest ilmajäämine sotsiaalse seisundi pärast.

Ainuvõimu kehtestamine

Tõsi, samal ajal valiti Venemaa Asutavat Kogu ja kuulutati välja ka Eesti Asutava Kogu valimised, mis põhinesid üldisel valimisõigusel. Algul tundus, et ka nõukogude võim pani lootused Asutava Kogu peale, kuid siis ilmnesid kahtlused ning “abinõud” võeti tarvitusele.

Donimaal ja Lõuna-Uuralites alanud kasakate ülestõusu põhjuseks tuues teatas 2. detsembri ajaleht dekreedist, mis näeb ette kadettide juhtivate asutuste liikmete vangistamise.

1. detsembri juhtkirjas kirjutatakse miitingutest Petrogradis, kus Asutava Kogu kokkutuleku eel trükivabadust ja poliitilist amnestiat nõuti. Kirjutaja lubab tõelist demokraatiat – nõukogude võimu kaitsta. Enamlastele heidetakse ette ka uut ainuvõimu kehtestamist. Meeleavalduste laialisaatmisest juttu ei tehta.

5. detsembri juhtkirjas “Asutav Kogu ja Nõukogude võim” võib lugeda: “Nõukogude ja nende poolt loodud võimu vastu töötada tähendab Asutavale Kogule enesetapmist, sest ainult Nõukogude peale toetudes oleks tal võimalik kodanlise vasturevolutsiooni vastu võidelda.”

Samast lehenumbri saab teada, et Eestist valitud Asutava Kogu liikmeid **Julius Seljamaad** ja **Jüri Vilmsi** ei lastud Tauria paleesse, sest neil polnud komissar **Uritski** allkirjaga luba ja Ülevenemaalise Asutava Kogu Valimiste tunnus oli võimude poolt tühjaks kuulutatud.

1918. aasta 10. jaanuari leht toob ülevaate Asutava Kogu istungist 5. jaanuaril. Parempoolsete sotsiaalrevolutsionääride kandidaat **Tšernov** sai esimehe valimistel 244 poolt- ja 151 vastuhäält, enamlaste ja vasakpoolsete sotsiaalrevolutsionääride kandidaat sm **Spiridonova** 53 poolt- ja 244 vastuhäält.

Seltsimees **Buhharin** nõuab, et Asutav Kogu võtaks vastu Täidesaatva Keskkomitee deklaratsiooni ja lõpetab oma kõne sõnadega: “Meie, kommunistlike tööliste partei, tõrjume kodanlis-parlamentlise vabariigi enesest ära, sellest kõnetoolist kuulutame talle sõja.”

Mereväe rahvakomissar **Dõbenko** lisab: “Asutav Kogu pole mitte Venemaa peremees, ta ei tohi rahva vastu töötada.”

Keskkomitee deklaratsioon nõuab Asutavalt Kogult võimu üleandmist.

Paraku omas too ülevaate ainult ajaloolist tähtsust, sest kaks päeva varem ilmunud numbril esilehel on suurelt kirjas: “Kesktäidesaatev komitee otsustas 7. jaanuaril Asutava Kogu laiali saata.” Nõukogude võimu ei õnnestunud rahvamandaadi kaudu õiguspäraseks tunnistada.

Eesti Asutava Kogu valimised esialgu jätkusid, kuid võimu sekkumise näiteks on jaanuari lehtedes järjepidevalt ilmuv juhatuskirja nõukogudele,

milles kohustatakse nõukogusid tegema agitatsiooni, hoolitsema selle eest, et töölisel kõik valima läheksid ja et ümbrikku selle partei nimekirj pandaks, kes tööraha nõukogu valitsust toetab ja Vene riigist lahkuda ei taha.

Tribunali moodustamine

Läbiv teema tolle aja nõukogu häälekandjas oli ametnike streik. 1917. aasta 24. novembri leht annab ülevaate Riigipanga tegevusest ja lugeda võib: “Rida teenijaid on juba lahti lastud, mõned kõrgemad ametnikud vangivõetud, seisab veel terve rida lahtilaskmisi ja vangivõtmisi ees.” Taolisi teateid ilmus paari kuu vältel. 30. novembri Eesti Teatajas kirjutati vallavanemate ja -sekretäride “aresteerimisest”.

Tribunal moodustati võitluseks “vasturevolutsiooniliste jõudude, ametnike ja teenistujate sabotaaži ja liiakasuvõtjatega”. Samas lubati saboteerivad ametnikud rahvavaenlasteks kuulutada, nende nimekirjad avaldada ja nad seltskondliku boikoti alla panna. Advokaat **Teemantil** aga ei lubatud Tallinna Sõjarevolutsioonikomitee

ja põhiõigused

polguülem **Tõnissoni** kaitsta, sest tema üle mõistetakse kohut harilikus korras, nagu kõigi vasturevolutsionääride üle senini oli mõistetud. 12. detsembri lehes on avaldatud Läänemaal vangistatud rahvaenlaste nimed, nende seas kaks vaimulikku, vallavanem, kubjas ja mölder.

Enne võimuletulekut pidasid enamlased ka ametnike ja teenistujate streike õigusparaseks.

Sobimatu inimmaterjal

Inimeste eristamine ei piirdunud poliitiliste ja sotsiaalsete õigustega. **Lenin** ütles oma kõnes "Noorsooühingute ülesanded 1920": "Siin on tarvis, et proletariaat osa talupoegi ümber kasvataks, ümber õpetaks ja töötavad talupojad enda poole võidaks, et murda nende talupoegade vastupanu, kes on rikkad ja ajavad kasusid kokku teiste hädade arvel."

Partei programmiliseks eesmärgiks oli ka nõukogude korra lõpu eel "kasvatada uut inimest, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus".

Milline oli aga sobimatu inimmaterjali vastupanu murdmine, sellest annab aimu 29. jaanuari 1918 lehes avaldatud Eesti Tööräha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee läkitus "Eesti Töörähvale": "Kõik end. Balti mõisnikuseisusest meessoost isikud kes üle 17 a. vanad ja naisest soost isikud üle 20 a. vanadusest, välja arvatud imetavad naised ja vanadusest nõdrad linnupriiks, mis tähendab seda, et iga seesugust isikut igaiüks igal pool kinni võtta võib ja kinni võtma peab."

Nende varjajatele nähti ette karistus ja kinnipeetavad tuli panna kontsentratsioonilaagrisse, et nad pandiks jääksid ja ei näeks seda, mida silm ihaldanud.

Veel antakse teada, et kaubahärrad, sahkerdajad, hallid parunid, majaperemehed, rahvakurnajad – terve Eesti kodanlus – valmistub Eesti Asutava Kogu kokkutulekupäeval 15. veebruaril nõukogude võimule surmahoopi andma ning selleks salaseltsi ja valget kaardiväge loob. Nõukogude võim kuulutas 27. jaanuari ööl vastu 28. jaanuarit 1918 välja piiramiseseisukorra ja pani Eesti Asutava Kogu valimised seisma.

Punased asuvad hukkama

Kui jaanuaris oli veel ka revolutsioonilist halastust imetavate või vanadusest nõtrade naiste suhtes, siis detsembris 1918 oli see kadunud. 1918. aasta 28. detsembri Edasi avaldab 29. novembril vastu võetud "Eesti tööräha kommuuna valitsuse manifesti", kus on kirjas: "1. Eesti ajutine valitsus, kõik tema agendid ja toetajad, kõik mõisnikud ja pastoriid, kelle kriteeriolikud käed Eesti tööräha verest nõretavad, on väljaspool seadust ja linnupriid. 2. Igaüks, kes "Eesti ajutise valitsuse" või tema agentide käskude täitmist nõuab, tuleb samas paigas maha lasta."

Valitsuse agendiks ja lindpriiks kuulutati seega vaimulikud. Samas keelati ka jumalateenistused ja kiriklikud ametitalitused.

Nimetan need vaimulikud, kes tapeti oma usu ja ameti pärast nende mõne nädala jooksul, mil

Punaarmee idapoolset Eestit Vabadussõja alguses okupeeris.

Juba 1918. aasta 16. augustil tapeti Permis Eesti asundusi teeninud **August Nigol**. Jõhvi õpetaja **Carl Immanuel Philipp Hesse** tapeti 18. detsembril Maidla mõisas. Rakvere õpetaja **Walther Hugo Theodor Paucker** tapeti 6. jaanuaril 1919 Rakveres. Palermo metsas Rakveres hukati ka sõjaväehaigla preester **Sergi Florinski**. Tartu krediitkassa keldris tapeti 14. jaanuaril 1919 piiskop **Platon (Paul Kulbusch)**, preestrid **Mihhail Bleive** ja **Nikolai Bežanitski**, usuteaduse professor ja ülikooli koguduse õpetaja **Traugott Hahn** ja Tartu Jaani koguduse abiõpetaja **Moritz Wilhelm Paul Schwartz**.

Jaanuaris tapeti Valgas noor Penuja preester **Joann Pettai**. 4. mail 1919 tapeti Pihkvas vangina sinna viidud Valga õpetaja **Richard Alexander Georg Wühner**.

"Peame kõndima kõrist saadik veres"

Nõukogude võim kuulutas usuvabadust ja nende leht kirjutas kiriku riigist lahutamisest. Lenin oli juba tosin aastat varem pidanud usku eraasjaks. Millest siis Eesti seltsimeeste verehimu?

Küllap olid nad liiga tormakad, nagu ka mõistatset sovhoose tehes.

Eesti seltsimehed ei mõistnud revolutsiooni kui kunsti dialektilist olemust. Mäletan, kuidas esimesel kursusel seletasin partei ajaloo eksamil loosungi "Proletariaadi ja talurahva liit" vahetamist loosungiga "Proletariaadi ja kehvikute liit", et pärast võimu kindlustumist ja kodusõja võitmist oli aeg murda ka talurahva iseolemine.

Võib-olla oli õigus **Andrzej Strugil**, kes romaanis "Tundmatu sõduri haud" laseb komissar Smirnovil öelda: "Peame kõndima kõrist saadik veres. Ainult siis kaitseme end igasuguste Euroopa poolt abistatud **Koltšakite**, **Judenitšite** ja kodusõdade eest. Vaja on, et igamees poolest miljonist kommunistist, ja mitte üksnes juhid, vaid ka inimesed massid, teaksid, et küsimuses on oma pea alalhoid."

Ajakirjandusvabaduse piiramine

Eespool oli juttu ajakirjandusvabaduse piiramisest. 1917. aasta 9. novembri Eestimaa Kubermangu Teataja avaldab Eesti Ajutise Maanõukogu vanemate protesti Eestimaa Sõjarevolutsiooni Komitee vägivalda vastu Tallinna ajalehtede sulgemise pärast 1. novembril. Tollal lasti lehtedel uuesti ilmuma hakata. Kuid edaspidi on Eesti Teatajas lugeda mitteenamlike lehtede sulgemisest Venemaal. 7. detsembril 1917 anti teada, et Päevalehe toimetaja võetakse vastutusele. Ta oli kirjutanud, et Vene sõdurid Galiitsia rindelt olid tagasi tulnud röövliite, mõrtsukate ja rüüstajatena.

Ka majanduslikult suruti teised lehed välja. 1917. aasta 24. novembri nõukogude häälekandjas antakse teada, et neil on kuulutuste avaldamise monopol. Teistes lehtedes enam kuulutusi ei avaldatud ja see sissetulek langes ära. Tulemus oli selge. Detsembris 1917 lõpetasid mitteenamlikud lehed Eestis ilmumise.

Rahvaste enesemääramisest

Kuidas oli siis rahvaste enesemääramise õigusega? 1917. aasta 28. novembri lehes avaldati rahvasajjade rahvakomissari **Stalini** ja **Sergei Baklinski** vestlus Ukraina teemal. Stalin esmalt tunnustab täieliku enesemääramise õigust kuni lahkulöömiseni, kuid siis lisab: "Võim Ukrainas peab niisama kui teistes maakondades tervelt tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute kogu päralt olema." Järgmise päeva lehe ülevaates Ajutise Töö- ja Talurahva Valitsuse tegevusest kirjutatakse: "Meie kõik arvame, et Ukraina tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute esitajate kongress tingimata tarvilik on. Meile on arusaamata

Kui kõik õpivad teostama kontrolli logelejate, memmepoegade, petiste ja kapitalismi traditsioonide säilitajate üle, siis muutub kõrvalekaldumine uskumatult raskeks.

see umbusaldus, millega ukrainlased niisuguse kongressi mõtet vastu võtavad."

Igas järgnevas lehes süvenes umbusk koostöö võimalusse Keskraadaga ja asendus otsese vaenuga. 1917. aasta 7. detsembri lehes avaldati küll Eestis ja Lätis paiknenud XII armee ukrainlastest sõjaväelaste telegramm ülemjuhataja lipnik **Krölenkole**, et neid kiusatakse, takistatakse koondumast, koju minemast ja isegi tapetakse.

Otsest vaenu talitsesid esialgu Brest-Litovskis toimunud rahuläbirääkimised ja jõu puudumine. Jaanuaris 1918 kuulutati välja nõukogude võim Ukrainas ja Keskraada laialisaadetuks. Punakaart oli juba piisavalt tugev.

Seega, enesemääramine ei tule kõne alla poliitilise korralduse puhul.

Kogu ühiskond muutugu üheks suureks vabrikuks

Nii on ka igati mõistetav pool sajandit hiljem vastu võetud NLKP XXIV Kongressi resolutsioon: "Kongress kiidab täielikult heaks NLKP Keskkomitee tegevuse, mille eesmärgiks oli anda koos vennasmaadega Tšehhoslovakkia rahvale internatsionaalset abi sotsialismi saavutuste kaitsmisel sisemise kontrrevolutsiooni ja imperialistliku reaktsiooni eest."

Mis oli siis enamlaste eesmärk? 1917. aasta suvel kirjutas Lenin, et sotsialismi korral esmalt: "Kogu ühiskond muutub üheks kontoriks ja üheks vabrikuks võrdse töö ja võrdse palgaga ja seejärel kõik õpivad juhtima ja tegelikult iseseisvalt juhivad ühiskondlikku tootmist, kui kõik õpivad iseseisvalt teostama arvestust ja kontrolli logelejate, memmepoegade, petiste ja muude selletaoliste "kapitalismi traditsioonide säilitajate" üle, – siis muutub kõrvalekaldumine sellest üldrahvalikust arvestusest ja kontrollist möödapääsmatult nii uskumatult raskeks, niivõrd haruldaseks erandiks, ja sellega käib kaasas tõenäoliselt nii kiire ja tõsine karistus (sest relvastatud töölistel on tegeliku elu inimesed, mitte aga sentimentaalsed intelligendikesed, ja vaevalt küll lasevad nad endaga nalja teha), et igasuguse inimliku ühisele lihtsate põhireeglite pidamise vajadus muutub peagi harjumuseks." ("Riik ja revolutsioon")

Relvastatud töölisteks olid parteil tšekistid. Kui keegi seltsimeestest kõhkles uute harjumuste õpetamises memmepoegadele, logelejatele ja teistele vanade traditsioonide säilitajatele, siis talle sobis kõhkluste hajutamiseks lugeda Lenini 1913. aastal ilmunud "Marksismi kolme allikat ja kolme komponenti", kus on kirjas: "Marxi õpetus on kõikvõimas, sest ta on õige."

Põhiõiguste kadumine

Hilisem NLKP programm kinnitab partei osa: "Üksnes partei, kes teostab järjekindlalt proletaarset klassipoliitikat, kes on relvastatud eesrindliku revolutsioonilise teooriaga ja on monoliitne, kes on tihedalt seotud rahvahulkadega, suudab organiseerida kogu rahva ja viia ta sotsialismi võidule. /-/-/ Nõukogude ühiskond garanteerib tõelise isikuvabaduse. Selle vabaduse kõrgeimaks avalduseks on inimeste vabastamine ekspluaterimisest. Selles seisabki kõigepealt sotsiaalne õiglus."

Mida järeldada? Inimloomusega mitteamvestav õpetus ja püüd seda iga hinnaga ellu viia ning selleks võimu hoida viib põhiõiguste kadumiseni. Sellele vastu rääkimine aga rahvaenlasteks tunnustamiseni ning ühiskonnani, kus avalikus elus ja eraelus on erinevad jutud. Taoline olukord võib tekkida ka tänapäeval. Seepärast pean üheks tähtsamaks õiguseks inimese õigust väärkusele, mis ei saa olla tingimuslik. Kui õigus elule ja väärkusele ei ole tagatud, siis võidakse meile ette manada igasuguseid kõlavaid ja oluliseks peetavaid õigusi, kuid see on petukaup. ✘